

A *Hitel* indulása

Elég hihetetlennek látszott, hogy ez egyszer tényleg meglesz. A független lap. Előbújik ilyenkor emlékezetünkől ama esős márciusi nap, amikor a Heckenast és Landerer nyomda gépei papírra vetik a 12 pontot. Ám fülemben maradt jó darab ideig, hogy a Moszkva téri postapalota egyik harsány rikkancsa azt kiabálja, lapot kapott, csak így, Csoóri és bandája. Megkérdeztem volna, honnan veszi, miért mondja, de gyorsan elviharzott. Sok volt a teendő a szeptemberi hetekben, meg kellett teremteni a szükséges föltételeket a kétheti lap megjelenítéséhez. Hely kellett a szerkesztőségnek, meg persze össze kellett állítani a csapatot, miközben lázas ütemben folyt a Magyar Demokrata Fórum szervezése, százával érkeztek Lakitelekre a jelentkezési lapok, végiggondolt rendben (Lezsák Sanyi alapos tervének megfelelően) összejöttek egymással ismerkedni az ország egyes régióinak, majd megyéinek már belépett első tagjai. Még augusztus 17-én írtam levelemben Pályi Andrásnak: „a *Hitel* dolga egész közeli fenyegetéssé válik”. Tehát folytak már az előkészületek. Arról nem találtam följegyzést, hol és mikor ült össze a formálódó szerkesztőség. De többször találkoztunk a lap ügyében, megbeszéléseket tartottunk a lehetséges témákról, szerzőkről.

Kialakult a végleges csapat, s benne Joó Rudolf kivételével az MDF ideiglenes elnökségének minden tagja. Többször zúgolódtam ellene. Eredmény nélkül. Nagyszerű helyet sikerült találni (okát-módját nem tudom) a budai Vigadóban, ahol az Országos Közművelődési Központnak volt a székháza. Ha jól emlékszem, összesen két helyiséget béreltünk. Így egy darab időre a Vízivárosban lett a *Hitel* székhelye, s akarva akaratlanul itt működött vele teljes fordulatszámmal a magyar ellenzék egyik központja. Jöttek is csöstül a látogatók, újságírók, az MDF iránt érdeklődők vagy provokátorok külhonból és belföldről. Panasziroda volt a Corvin téren, továbbá ellenzéki külképviselet, ha úgy tetszik. Olyan környéken, ahol egyébként maradtak még részletek a régi Budából. Néhány barátságos kisvárosi folt. Amúgy kifőzde, rendes vendéglő, borozó és kávéház is találatot elérhető közelségben.

KISS GY. CSABA (1945) művelődéstörténész, esszéista. Az MTA doktora, címzetes egyetemi tanár. Utóbbi kötete: *Közép-európai találkozásaim. 18 év – 41 arckép* (Budapest, 2018, Nap Kiadó).

Csoóri Sándor lett a szerkesztőbizottság elnöke, Bíró Zoltán a főszerkesztő, Alexa Károly pedig a főszerkesztő helyettese. Püski Sanyi bácsi mint a szerkesztőség tiszteletbeli tagja szerepelt az együttesben. Alexa Karcsit még az egyetemről ismertem, évfolyamtársak voltunk, fontos szerepe volt neki az „igazi” (így kell mondanom, hiszen máig létezik a kommunista hatalom által e címmel indított kollaboráns lap) *Mozgó Világ* fölvirágoztatásában. Rajta kívül még Dippold Pali képviselte ezt az 1983-ban fölszámolt folyóiratot és Markovics Mara, a titkárnők titkárnője. Ismertem Dippold néhány szellemes írását a *Mozgóból*, eredeti figurának találtam, hamar úgy éreztem, értjük egymást. Mara pedig délszaki kedvességével hamar meggyőzött mindönket, hogy erre a posztra nála senki nem lehet alkalmasabb. Meg hát a fiúkból (ha ugyan mondhatjuk, hiszen régen nem voltunk már azok) álló csapathoz kellett is mérséklőnek egy lány (asszony). Akiben megvolt a figyelmesség és határozottság ritkán tapasztalható egyensúlya. Egyenjogú csapattagként fogadtuk magunk közé. Mara tudott intézkedni, tárgyalni, és Cerberus vagyishogy Cerbera is tudott lenni, ha például nem kívánatos személyek próbáltak bejutni a szerkesztőségi értekezletre.

Hamar kialakult a rend, keddenként tartottuk 10 órától a szerkesztőségi értekezleteket. Megbeszélés, döntések, majd dél tájban jöttek a szerzők. Sajátos parlament vagy legalábbis refomkori megyegyűlés formáját öltötték ezek az összejövetelek. Bíró Zoltán elnökölt, de mindenkinek volt vétőjoga, nemegyszer parázs viták eredményeként születtek a döntések. És mindenki egyenjogú félként vett részt az eszmecsereben, megtörtént, hogy Csoórit vagy Bírókat is leszavaztuk. A minőség elve volt a meghatározó. Ami a munkamegosztást illeti, hamar kiderült, kik a publicisták (első renden Csengey, Csurka és Fekete Gyula), kik a szerkesztők. Akik a napi „igát” húzták: főleg Alexa, Dippold és Nagy Gáspár. Főleg ők rendelték meg, olvasták és javították a kéziratokat, olvasták a korrekturát, tárgyaltak a szerzőkkel. Nem volt merev munkamegosztás, inkább rugalmasan kezeltük az ügyeket, a rovatok határai nem jelentettek éles választóvonalat.

Tudtuk, sokan várják a lapot, s azzal is tisztában voltunk, komoly lehetőséget kaptunk. Így kétségtelenül az eddiginél sokkal szélesebb körhöz juthat el mondandónk. Mindvégig úgy gondoltam, a demokratikus átalakulás egyik komoly akadálya a jól fölépített kádári médiahatalom. Nagyon sikeresen működött amúgy, eredményesebben, mint Kelet-Közép-Európa többi országában. Aki ismerte a bárgyú csehszlovákiai tévéhíradókat, az egyre sovínisztább romániai tömegtájékoztatót vagy a lengyelországi hadiállapot merev irányítottságú tévéjét-rádióját, világosan láthatta, mekkora a különbség Magyarország javára. Javára? Kinek a javára? Igazából a hataloméra. Amott általában csak két oldala volt az éremnek, a fekete és a fehér, nálunk volt egy harmadik is, a fél- meg negyedhazugságoké, ami a hitelesség látszatát kelthette. Kezére játszott ez a hatalomnak, az emberek beletörődtek, s kisebbik rosszként elfogadták a rendszert. A Hitellel, reméltük, kaptunk egy kis pódiumot, talán nem olyan messzire hangzót, mint a tévé vagy a rádió, de mégis lett egy szócsövünk, amelyből ettől fogva mondhatjuk a magunkét.

A bemutatkozó sajtótájékoztatót november 2-án 11 órára hirdettük meg. Hiába próbálom földézni, nem vagyok biztos benne, ott volt-e már előttünk akkor a kész első lapszám. Mert a címlapon a megjelenés napjaként november 2. szerepel. A helyszín pedig: az ELTE bölcsészkar tanácsterme volt, még a régi épületben, a Piarista közben. Talán néhány perccel 11 előtt értem oda, a székek már mind foglaltak voltak. Sok ismerőst fedeztem föl a teremben, régi kollégákat, barátokat, de legalább annyi volt az ismeretlen arc. Őszintén szólva nem számoltunk azzal, hogy ennyien lesznek. A várakozás percei alatt erre-arra suszorgást lehetett hallani, és nem csak magyarul. Az egyik oldalon a fal mellett kerestem kényelmes állóhelyet. A mellettem álló úr kérdezett tőlem valamit angolul, szerencsére tudott franciául, kiderült, a Spanyol Nagykövetség munkatársa. Amikor elkezdődött a „műsor”, próbáltam neki röviden elmagyarázni, miről van szó. A kiadóról (Isis Kisszövetkezet Eötvös Kiadója) Varga Csaba (a szociológus-író) adott tájékoztatást, majd Csoóri Sándor beszélt a lap célkitűzéseiről. Emelkedett, szépen formált mondatokban. Csak sűrű lábjegyzetek betoldásával lehetett volna fordítani, metaforái, történelmi allúziói mögé megannyi magyarázat kívánczolt. Kisebb előadásként hangzott. Magam részéről arra szorítkoztam, hogy elmondtam a legfontosabb tényeket a spanyol diplomatának. Vagyis: ez egy független, cenzúramentes lap lesz, állami támogatás nélkül. A maga nemében hosszú idő óta az első Magyarországon. Volt elég nagy zúgás és taps, amikor még szólásra jelentkezett valaki. Bemutatkozott, hogy ő Morvai Ferenc vállalkozó, a Megamorv képviselőjében. Nagyrédei kazánkészítő cége nem volt ismeretlen a közvélemény előtt. Patetikus mondatokkal üdvözölte az új lapot, olyan vállalkozás ez, mondta, amely megérdemel minden támogatást, itt a munkatársaknak és a szerzőknek méltányos honoráriumot kell kapniuk. Ehhez szeretne ő cégével hozzájárulni, s ezúttal fölajánl egymillió forintot a *Hitel* támogatására. Erre már valóságos tapsvihár tört ki. Azután azonban nem jelentkezett Morvai úr, el is felejtettük. Talán a következő év februárjában lehetett, amikor pénteken 14 óra tájban már csak magam maradtam a szerkesztőségben, s telefonon az adóhivatal jelentkezett, a szerkesztőséget keresték. Nagyon udvarias volt az illető hölgy, csak egy kérdéssel szeretném zavarni, mondta. Így hangzott: átutalta-e a *Hitel*nek az egymillió forintot Morvai Ferenc cége? Egyszerű volt válaszolni rá: nem.

A tizedik és a huszadik évforduló alkalmából is megemlékeztünk az indulásról. Tíz évvel ezelőtt így idéztem föl a kezdeti idők hangulatát: „Kivételes a csapatunk. Különböző irodalmi ízlésű, különböző nemzedékekhez tartozó emberekből áll. Egyéniségekből, amelyek éppen különbözőségükkel egészítik ki egymást. A sokféleség a szerkesztőség legnagyobb erénye. Vitatkozunk, próbálunk közös nevezőre jutni, van, amikor nem sikerül, de többnyire mégis igen. Nem kíméljük a kéziratokat, sőt a csapattársak nézetét sem. Bölcs derűvel tekint rajtunk végig a főszerkesztő akkor is, ha éppen az ő javaslatát szavazzuk le. Olyan helyen vagyunk, ahol elfogadják a másik szabadságát. A sajátomat sem kell földadnom. Talán ez az akkori *Hitel* sikerének a fő titka. Meg a függetlenség

göröngyös útjának a követése, ami akkor sem szünetel, amikor az általunk életre hívott politikai erő kerül hatalomra. Föl lehet lapozni a számokat 1990 nyarától is. Nézem a csapatnévsort. Büszke vagyok, hogy ott lehettem. Föltehetőleg életemben ez volt az utolsó csapat.”

És akkor a névsor: Bakos István, Berky Ferenc György, Csengey Dénes, Csurka István, Dippold Pál, Drobek Ödön, Fekete Gyula, Für Lajos, Kiss Gy. Csaba, Lezsák Sándor, Markovics Mara, Nagy Gáspár, Varga Csaba. Szerkesztők és a működést biztosító személyek, beleértve a hirdetéssel foglalkozókat. A címlapon pedig szigorú fekete betűkkel a lap neve, száma, a megjelenés éve meg egy rajz: piaci kézimérleg serpenyőjével. A mértékre és hitelességre utalva. Melocco Miklós tervezte. A címlap alján pedig az volt olvasható: „Független irodalmi, társadalmi, kritikai lap.” Igen, mi mindegyik követelménynek eleget kívántunk tenni. A szerkesztői munkamegosztást tekintve mindenki hozta az általa fontosnak tartott szerzőket és írásokat; egyértelmű volt, hogy Nagy Gáspár viszi a versrovatot, Bakos István foglalkozik oktatási, tudománypolitikai kérdésekkel, Für Lajos a történelmi témájú, Alexa Károly az irodalomtörténeti és kritikai szövegekkel, Dippold Pál pedig publicisztikával. Nekem Közép-Európa és a „nagyvilág” jutott, rovatom azt a nekem nem igazán tetsző címet kapta, hogy „Világ – Szem”, csak később sikerült „Kelettől – Nyugatigra” változtatni.

Magától értetődően névjegynek, bemutatkozásnak szántuk az első számot. Aktuális politikai kérdések kerültek szóba (az akkor még kényes október 23., a Bős-Nagymarosi erőmű terve), a kortárs magyar irodalom széles horizontja (Szécsi Margit, Mészöly Miklós, Rába György, Cseres Tibor, Kiss Benedek, Utassy József, Szöllösi Zoltán, Orbán Ottó, Czakó Gábor, Ágh István, Takács Zsuzsa) vonult föl. Úgy gondolom, irodalmi kitekintésünket semmiképpen nem lehet egyoldalúnak tekinteni. Sorozatok indultak: „Nemzet és hagyomány” – Szabad György és Benda Kálmán írásával, Fekete Gyula közéleti témáinak sorozatát „Csillagfénynél” címmel nyitotta meg, Esterházy Péter „Az elefántcsonttoronyból” címmel kezdte tárcáinak sorozatát. A „Dunánál” címmel négyrészes összeállítás (Kodolányi Gyula hozta) mutatta be az ökológia aktuális kérdéseit, az egyik Erhard Busek bécsi alpolgármester Esztergomban elhangzott előadása volt. „Az irodalomról” rovatban az ötvenesztendős Szilágyi Istvánt köszöntötte Alexa Károly (minap már 80 esztendős mivoltában találkozhattunk vele a Károlyi-palotában), Görömbei Andor a határontúli magyar irodalom jelenlétét szorgalmazta a hazai tankönyvekben, Borbándi Gyula a magyar irodalom értékrendjéről töprengett, Domokos Mátyás pedig Cs. Szabó László Shakespeare-tanulmányait vette górcső alá írásában. A „Dokumentumok” rovatban következett a Magyar Demokrata Fórum II. Lakiteleki Találkozón elfogadott alapítólevelének és ideiglenes alapszabályának közreadása.

Bármennyire sűrűek voltak a szeptemberi-októberi napok, kizorítottam magamból én is egy hozzászólást a Milan Kundera indította (1983 novemberében Párizsban) Közép-Európa vitához. Nehéz megmondani, mit érzek belőle máig aktuálisnak. A nemzetállam és a nemzetfogalom közép-európai ellentmondásait leíró megállapításokat vállalom: „A Nyugatról importált nemzeti

eszmé a hatalmas vegyes lakosságú területeken, a viszonylag kis létszámú népek körében máig föloldhatatlan dilemmákat okozott. Nemzetállamot csak úgy lehetett (volna) létrehozni, ha megszűnnek a többnemzetiségű nagy birodalmak állami keretei, illetőleg az új országhatárokon belül csak egy nemzeti közösség él. Hiába valósult meg az első föltétel, a nemzetek csak egymás rovására voltak képesek új országot létrehozni. Az 1848–49-es vagy az 1867 utáni Magyarország éppúgy nem egyértelmű nemzetfogalomra volt alapozva, mint az 1918 utáni Csehszlovákia vagy Jugoszlávia. [...] Államok és etnikumok határai szinte sehol nem esnek egybe, más a nyelvi-kulturális és más az állampolgári alapon válalható identitás.” Ma úgy látom, a XX. század végén valójában folytatódott térségünkben a modern nemzetvé válás folyamata, s erre jó példa a negyedszázada szétvált második csehszlovák állam s a délszláv háború szétrobbantotta második Jugoszlávia. A kisebbségek kérdésében viszont alig történt előrehaladás, hiába tartozik Kelet-Közép-Európa nagyobb része ma az Európai Unióhoz. Harminc évvel ezelőtt mérsékelt derűlátással fejeztem be írásomat: „1988 őszén szűkebb és tágabb térségünkben kedvezőtlen és kedvező jeleket is láthatunk. A tét igen nagy: arról van szó, *benne leszünk-e* Európában, és hogyan. Valaminő függelékként, másodrendű provinciaként vagy pedig hagyományainknak és adottságainknak megfelelően.”

Magán viselte ez az indító szám Csoóri Sándor szellemujját. Ő javasolta, hogy mintegy mottóként, egyben jelezve a szellemi folyamatosságot, közöljük Illyés Gyulának a Petőfi emlékérről 1972. december 30-án mondott szavait. A hangütés, a beköszöntő írás Csoóri Sándor tollából született. Sokat mondó címe: *A visszaszerzés reménye*. Mennyire jellemzőek a kétségei! Főleg a nehézségekről beszél. Amikor ügyeink egyébként kedvező fordulatot vettek. Mert szerinte ez „a felülvizsgálat, az erkölcsi revízió és visszaszerzés ideje”. Figyelmeztetésének sajátos súlyt ad a politikai fordulat óta eltelt három évtized. „Kiderült – írta 1988 októberében –, hogy nincs reform a lelkek megújulása nélkül. Sőt, ha épp változások közben nem nevezzük meg vagy nem vesszük észre a morális problémákat, tovább mélyítjük csak az erkölcsi züllést.” Bizonyítványunkat olvashatjuk e sorokban.

A *Hitel* megjelenésének hírére hetek alatt százával jelentkeztek az előfizetők, és elkapták az első számokat. Húszezer példányra kaptunk engedélyt. Elfogyott az utolsó szál. Protekció kellett az újságárusnál, ha valaki meg akarta szerezni. Utána emelhetjük a példányszámot, hónapról hónapra nőtt az érdeklődés. Lányom második osztályos volt, nagyszüleinek vitt át egy példányt, s némi föltűnést keltő szándékkal úgy tette a táskájába, hogy megláthatta a tanító néni, így azután kéthetenként neki is vihetett.

November végén érkezett Varsóból Andrzej Sieroszewski (a varsói Magyar Tanszék tanára, a II. Lakiteleki Találkozó egyik lengyel résztvevője) magyarul írott levele: „Köszönöm a ‘Hitel’ első számát. Nagyon érdekesnek látom. Remélem, hogy folyamatosan fogom kapni. Már az első szám alapján írok róla a ‘Tygodnik Powszechny’ (krakkói katolikus hetilap)”. Hogy megszületett-e és megjelent-e ez az írás, nem tudom.